

Paszkiewicz, Andrzej E.

Ochrona dziedzictwa przemysłowego

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 50/2, 308-320

2005

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

litewskiemu, a referaty zostaną opublikowane w czasopiśmie Akademii Nauk Litwy „Moksias ir Technika”.

Przed zakończeniem obrad, Jan Andrzejewski, koordynator i główny organizator IV Sympozjum został odznaczony przez Prezesa FSNT-NOT Wojciecha Ratyńskiego Złotą Odznaką Honorową NOT. Również na ręce Jana Andrzejewskiego Prezes Wojciech Ratyński przekazał laptop dla polonijnych środowisk technicznych na Litwie. Wszyscy natomiast uczestnicy otrzymali pamiątkowe dyplomy, potwierdzające udział w Sympozjum.

Następnie uczestnicy Sympozjum udali się na cmentarze wileńskie, a mianowicie na cmentarzu na Rossie złożono kwiaty na grobie, gdzie spoczywa Matka i Serce Marszałka Józefa Piłsudskiego, a na cmentarzu Antokolskim (Wojzkowym) złożono kwiaty przy pomniku ofiar tragicznych wydarzeń 13 stycznia 1990 r. przy wieży telewizyjnej w Wilnie, kiedy to polegli ludzie walczący o wolność Litwy.

Po złożeniu kwiatów, uczestnicy pojechali przez Niemenczyn, Podbrodzie, Powiewiórkę (w miejscowym kościele był ochrzczony Marszałek Józef Piłsudski) do Zułowa – miejsca urodzenia Marszałka. Dla utrwalenia pamięci pobytu uczestników Sympozjum posadzono dęby obok dębu posadzonego w 1937 roku przez Prezydenta Ignacego Mościckiego. W tym miejscu trzeba stwierdzić, że zamiast wznosić w Warszawie aż dwa Pomniki Marszałka Józefa Piłsudskiego należało doprowadzić do uporządkowania terenu w Zułowie, który jest w opłakanym stanie.

Po powrocie do Wilna, zapoznano się z pięknymi zabytkami i historią tego niezwykle uroczego miasta, a po kolacji uczestniczono w pięknym występie zespołu Rodziny Saszenków z udziałem kilkuletniej córki.

24 października 2004 r. po Mszy Świętej w Kościele Św. Teresy przy Ostrej Bramie uczestnicy Sympozjum z Polski udali się w podróż powrotną przez Troki – historycznej stolicy Litwy. Po zwiedzeniu pięknie odrestaurowanego Zamku na wyspie, końcowym akcentem był obiad, w czasie którego podano karaimskie pierogi.

Andrzej E. Paszkiewicz
Warszawa

OCHRONA DZIEDZICTWA PRZEMYSŁOWEGO

W poszanowaniu tradycji i dążności do nowego tkwi mądrość człowieka. We wszystkich działaniach człowieka, w tym również w zakresie techniki, nie ma nic nowego bez przeszłości, nawet tej najbardziej prymitywnej, gdyż o wszystkich dalszych poczynaniach człowieka decydują pierwsze próby i doświadcze-

nia, uzyskiwane w zaspokajaniu podstawowych potrzeb, w tym zdobywania pożywienia. Działają tutaj prawa wszechzwiązku i współzależności, jak również przechodzenia ilości w jakość, tak istotnie wpływające na mądrość człowieka. O tej mądrości wiele już napisano; wystarczy w tym przypadku poprzestać na podziwie Sofoklesa w *Antygonie*, napisanej około 450 lat przed narodzeniem Chrystusa, aby przypomnieć rodowód cywilizacji przemysłowej¹.

„Wiele jest dziwów i mocy i potęg na tym Bożym Świecie,
największa z nich ludzka potęga.

On na wzburzone wypuszcza się morze
jednej łzy żalu nie roniąc spod powiek,
on matkę ziemię lemieszem orze,
muły i konie zaprzęga,
człowiek.

Miasta buduje, rynki, agory
i stawia w miastach dachem kryte dwory,
by go wiatr nie zmógł i deszcze
leki wynalazł na groźne choroby,
wszystko złe mądrym przewalczy sposobem”².

Od czasu, kiedy pisane były te strofy pełne optymizmu w dzieło i mądrość człowieka, uczyniono niezwykle dużo. Dzieło człowieka we wszystkich dziedzinach wiedzy, w tym w dziedzinach techniki zostało stokroć pomnożone. Czy człowiek zwalczył wszystko złe, mądrym sposobem?² Jest to już pytanie niezwykle szerokie i wielowątkowe. W tym przypadku na mądrość człowieka, chcę zwrócić uwagę w aspekcie troski o zabytki techniki i szerszej rozumianego dziedzictwa przemysłowego. Wiadome jest, że w miarę postępu technicznego zachodzą w dzieło człowieka, w tym w środkach produkcji, przemiany, przy czym część z nich starzeje się i staje się zabytkami. Troska o nie nie może być mniejsza niż o tworzenie nowych rozwiązań, a przede wszystkim wówczas o ile zachodzi okoliczność, że niektóre z nich mogą spełniać funkcje inspirujące w zakresie nowych rozwiązań³. Trzeba podkreślić, że początki zbiorów z dziedziny techniki w Europie zaczęły się kształtować już w okresie Odrodzenia, a nawet u schyłku Średniowiecza. Były to głównie kolekcje instrumentów badawczych, gromadzone w tworzonych wówczas uniwersytetach, a wykorzystywane do celów naukowych i dydaktycznych przez kolejne pokolenia wychowanków. Instrumenty te były rzadkie i przeważnie bardzo cenne, co sprzyjało ich trwałemu zachowaniu. Przykładem tego rodzaju naukowego instrumentarium, o charakterze w znacznym stopniu technicznym, może być zbiór stworzony w Uniwersytecie Krakowskim. Drugim ważnym czynnikiem, który wpływał na proces powstawania muzeów techniki w Europie, było dążenie do pokazywania i upowszechniania udanych wyrobów przemysłu i rzemiosła, w celu ich popularyzacji.

Czynnik ten zaczął odgrywać rolę już w końcu XVIII w., a w stuleciu następnym, w formie krajowych i międzynarodowych wystaw wytwórczości, stał się bezpośrednią inspiracją dla powstawania określonych, znanych obecnie muzeów techniki, np.: Science Museum w Londynie, czy Muzeum Politechniczne w Moskwie⁴.

W 1875 r. w Warszawie, mimo wielu trudności ze strony rosyjskich zarobców, utworzone zostało Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, w którego strukturach rodziło się, a w latach 30. XX w. wyodrębniono Muzeum Techniki, którego tradycje kontynuuje, w wyniku starań Naczelnej Organizacji Technicznej, odrodzone w 1955 r. Muzeum Techniki NOT. Główna jego siedziba mieści się w Warszawie w Pałacu Kultury i Nauki. Posiada ono również swoje oddziały, a mianowicie: w Warszawie przy ulicy Żelaznej – w dawnych Zakładach Norblina, ze zbiorem maszyn i urządzeń produkcyjnych o wyjątkowej wartości dokumentacyjnej dla historii techniki i przemysłu; w Nowej Słupii (woj. świętokrzyskie) – Muzeum Starożytnego Hutnictwa Świętokrzyskiego im. Mieczysława Radwana, wzniesione nad odkrytymi w rezultacie badań archeologicznych, relikiami dymarek – starożytnych pieców hutniczych; w Sielpi k. Końskich (woj. świętokrzyskie) – mieszczące się w halach dawnej walcowni i pudlingarni z pierwszej połowy XIX w., ze zbiorami m.in. największej w Polsce kolekcji obrabiarzek z XIX w. i pierwszej połowy XX w.; w Gdańsku Oliwie – w Zabytkowej Kuźni Wodnej o tradycjach sięgających XVI w., z kompletnymi urządzeniami umożliwiającymi demonstrowanie procesów wytwórczych; w Starej Kuźnicy k. Końskich (woj. świętokrzyskie) w Zabytkowej Kuźni Wodnej z zachowanymi kompletnymi urządzeniami charakterystycznymi dla techniki XVIII w.; w Chlewiskach k. Szydłowca (woj. mazowieckie) w Zabytkowej Hucie Żelaza z końca XIX w. z zachowanymi urządzeniami produkcyjnymi, m.in. wielkim piecem hutniczym, przystosowanym do procesu wytopu przy użyciu węgla drzewnego jako paliwa, windą wodną i dmuchami parowymi⁵.

Z wymienionych oddziałów Muzeum Techniki NOT oraz z ogólnego określenia ich zbiorów jednoznacznie wynika, że dotyczą one nie tylko historii techniki, ale szeroko rozumianego dziedzictwa przemysłowego. Dziedzictwo przemysłowe to zabytki budownictwa przemysłowego i techniki. Są to obiekty związane z działalnością produkcyjną: kopalnie, huty, elektrownie, różnego rodzaju fabryki przemysłu maszynowego, obiekty związane z przemysłem przetwórczym (wiatraki, młyny, gorzelnie, browary, kuźnie), przemysłem papierniczym (papiernie, drukarnie), włókienniczym, ceramicznym i wieloma innymi. Do tej grupy zabytków zaliczane są także obiekty związane z transportem kolejowym (linie kolejowe wraz z zespołami dworcowymi i infrastrukturą kolejową), transportem rzeczny (kanały wodne, śluzy, zapory), morskim (stocznie, urządzenia portowe) i lądowymi. Są to także dzieła myśli inżynierskiej, jak mosty, wiadukty, tamy czy urządzenia hydrotechniczne. Tę grupę obiektów okreś-

la się mianem nieruchomości dóbr kultury. Za dziedzictwo przemysłowe uznaje się również maszyny i urządzenia stanowiące wyposażenie fabryk, zbiory placówek muzealnych, pojazdy silnikowe, lokomotywy, parowozy, wagony taboru normalno- i wąskotorowego, pojazdy konne, autobusy, tramwaje itp. Są to ruchome dobra kultury. Dziedzictwo przemysłowe, jako gałąź nauki, ukształtowało się z końcem lat 60. XX w.

Pierwsza konferencja poświęcona temu przedmiotowi odbyła się w 1973 r. w Ironbridge, w Anglii – kraju narodzin przemysłu – i zgromadziła reprezentantów z 5 krajów europejskich o wielkim potencjale gospodarczym (Francji, Niemiec, Włoch, Holandii, Belgii i Luksemburga). Na kolejnych międzynarodowych konferencjach podjęto próby zdefiniowania istoty tej dyscypliny, jej zadań i metod działania.

W 1978 r., na III konferencji w Sztokholmie (Szwecja), powołano organizację TICCIH i przedstawiono projekt jego statutu, zatwierdzony w 1984 r. na V konferencji w Lowell (USA). Zawiera on definicję „dziedzictwa przemysłowego“, określa cele, zadania i strukturę TICCIH. Termin „dziedzictwo przemysłowe“ odnosi się przede wszystkim do tej epoki historycznej, kiedy nastąpił gwałtowny rozwój przemysłu (XIX–XX w.). Organizacja TICCIH powołana została do ochrony materialnych świadectw tego procesu kulturowego, zachowanych w postaci krajobrazów, miejsc zabytkowych, obiektów przemysłowych i ich wyposażenia.

Celem TICCIH jest międzynarodowa współpraca w zakresie ochrony, dokumentacji, konserwacji i badań dziedzictwa przemysłowego oraz przywrócenie mu właściwego znaczenia w społeczeństwie i w historii techniki jako wyznacznika rozwoju kultury i cywilizacji społeczeństw coraz bardziej uzależnionych od wykreowanych przez siebie wytworów przemysłowych. Ważne znaczenie ma zalecenie szerokiego uświadamiania społeczeństwa o wpływie tego dziedzictwa na teraźniejszość i przyszłość.

Członkami TICCIH mogą być osoby indywidualne i grupy narodowe, powołane w każdym, uznanym przez ONZ, państwie i reprezentowane przez Krajowego Przedstawiciela. TICCIH zrzesza już około 30 krajów Europy i innych kontynentów. W ponad dwudziestoletniej historii TICCIH odbyło się XII plenarnych Konferencji, na których m.in. prezentowane były, a następnie publikowane, niezmiernie interesujące dla międzynarodowej współpracy materiały, nadesłane przez kraje członkowskie w postaci tzw. „Raportów“ o stanie ochrony zabytków techniki.

Miejsca i tematyka Konferencji:

- I. 1973 r. Anglia (Ironbridge).
- II. 1975 r. Niemcy (Bochum): *Stan zabytków techniki i przemysłu w reprezentowanych rejonach świata, problemy organizacji ochrony tego dziedzictwa.*

- III. 1978 r. Szwecja (Sztokholm, Grangarde): *Problematyka ochrony dziedzictwa przemysłowego w reprezentowanych 20 krajach i ustalenie zasad międzynarodowej współpracy w tym zakresie (projekt statutu)*.
- IV. 1981 r. Francja (Lion, Grenoble): *Poznawcze i praktyczne aspekty korzystania z dziedzictwa przemysłowego (nauczanie, muzealnictwo techniczne, aspekty ekonomiczne, urbanistyka i in.)*.
- V. 1984 r. USA (Lowell): *Praktyczne aspekty korzystania z dziedzictwa przemysłowego. Wpływ polityki na to dziedzictwo; zatwierdzenie statutu TICCIH (Polska nie uczestniczy)*.
- VI. 1987 r. Austria (Wiedeń): *Problemy organizacyjne – tworzenie nowych grup narodowych. Badania naukowe, problemy adaptacji obiektów, turystyki regionalnej, muzealnictwa. Opracowanie bibliografii tematu (Polska nie uczestniczy)*.
- VII. 1990 r. Belgia (Bruksela): *Energetyka, komunikacja, transport, rolnictwo, produkcja żywności, ekomuzea*.
- VIII. 1992 r. Hiszpania (Madryt): *Archeologia przemysłowa lat 60. XX w. Rolnictwo wielkoobszarowe, surowce i metalurgia, energia wodna, organizacja pracy, infrastruktura i transport*.
- IX. 1994 r. Kanada (Montreal, Ottawa, Toronto): *Od przemysłu do dziedzictwa przemysłowego. Transformacja i pomysły*.
- X. 1997 r. Grecja: *Porty*.
- XI. 2001 r. Londyn, Ironbridge: *Konferencja sumująca dotychczasową działalność*.
- XII. 2004 r. Moskwa: *Zakłady na Uralu – przemysł metalowy*.

Polska nieformalnie uczestniczyła w pracach TICCIH od 1975 r.

Mając na celu dostosowanie statusu organizacji do obowiązującego ustawodawstwa polskiego, w lipcu 1999 r. powołano Polski Komitet Ochrony Dziedzictwa Przemysłowego TICCIH działający na prawach zarejestrowanego stowarzyszenia; jest on kontynuatorem działalności Polskiej Grupy Narodowej TICCIH.

Cele działania Polskiego Komitetu TICCIH są zbieżne z celami Międzynarodowego Komitetu Ochrony Dziedzictwa Przemysłowego TICCIH i są one realizowane przez:

- międzynarodową, współpracę w zakresie zabezpieczania, badania, dokumentowania i konserwacji dziedzictwa przemysłowego;
- inicjowania i patronowania działaniom w zakresie ochrony dziedzictwa przemysłowego;
- udzielania niezbędnych konsultacji;
- upowszechniania wiedzy w wymienionych dziedzinach⁶.

Wśród organizacji zajmujących się historią techniki i dziedzictwem przemysłowym należy również wymienić Polskie Towarzystwo Historii Techniki, będące członkiem Federacji Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych NOT, a które zostało utworzone w 1983 r. Celem Towarzystwa jest pogłębianie wiedzy z zakresu historii techniki, przemysłu oraz nauk technicznych, upowszechnianie ich oraz inspirowanie rozwoju ochrony zabytków techniki i muzealnictwa technicznego.

W wyniku współdziałania Polskiego Komitetu Ochrony Dziedzictwa Przemysłowego i Polskiego Towarzystwa Historii Techniki z licznymi organizacjami miłośników konkretnych dziedzin lub obiektów dziedzictwa przemysłowego oraz z państwowymi instytucjami zajmującymi się dziedzictwem kulturowym (np. obecnie z Krajowym Ośrodkiem Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie) zewidencjonowanych jest około 16.000 nieruchomości i około 4.000 ruchomych zabytków dziedzictwa przemysłowego, z tej liczby ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków objęto 1700 obiektów nieruchomości i 2.500 ruchomych dóbr kultury. Rzeczywista liczba obiektów jest znacznie wyższa, gdyż w ewidencji i rejestrze zabytków umieszczone są całe zespoły przemysłowe obejmujące wiele, czasem nawet kilkadziesiąt budynków.

W układzie branżowym liczba zewidencjonowanych dóbr kultury przedstawia się następująco: 81 kopalń węgla kamiennego, 3 kopalnie soli kamiennej, 31 hut żelaza, 51 wapienników, 23 odlewnie, 277 elektrowni, 132 gazownie, 201 trafostacji, 29 portów i zespołów stoczniowych, 11 latarni morskich, 1300 stalowni, 40 zakładów metalurgicznych, 237 fabryk maszyn, 40 zakładów przemysłu metalowego, 28 zakładów przemysłu chemicznego, 237 wież ciśnień, 285 wodociągów miejskich, 1709 młynów, 514 wiatraków, 118 rzeźni, 1135 browarów, 204 gorzelnie, 656 kuźni, 284 spichlerze, 859 fabryk włókienniczych, 163 cegielnie, 122 zakłady ceramiczne, 148 papierni, 100 tartaków, 9 garbarni, 166 cukrowni, 26 piekarni, 13 krochmalni, 219 mleczarni, 15 jazów i śluz, 102 przepusty, 6 kanałów, 8 zajezdni tramwajowych oraz 5445 obiektów kolejnictwa⁷.

Podstawowym, obowiązującym aktem prawnym w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest obecnie Ustawa z 23 lipca 2003 r., której Artykuł 3 ppkt. 1 określa, że przez „zabytek“ rozumie się – „nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową“. Natomiast ppkt. 13 wymienionego Artykułu określa, że „historyczny zespół budowlany“ stanowi „powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi“. Artykuł 4 wymienionej Ustawy stanowi, że: „Ochrona zabytków polega, w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz z ich zagospodarowanie i utrzymanie”.

Art. 6.1. w ppkt. 1e stanowi, że „Ochronie i opiece podlegają bez względu na stan zachowania zabytki nieruchome będące, w szczególności obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi“, a w ppkt. 2d „wymienia zabytki ruchome będące, w szczególności wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego”⁸.

Rozpoznanie, co powinno być wpisane do rejestru zabytków, jak również zewidencjonowanie obiektów wymaga, aby decyzje były prawidłowe, muszą je podejmować ludzie o dużych kwalifikacjach teoretycznych i praktycznych z zakresu techniki i technologii, a jednocześnie posiadający sporą wiedzę humanistyczną wyczuleni na wzajemne oddziaływanie techniki i nauk społeczno-gospodarczych. Dlatego też zarówno pracownicy administracji ochrony zabytków, jak również rzeczoznawcy właściwego Ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego powinni posiadać wysokie kwalifikacje merytoryczne i etyczne. I tak, np. zgodnie z Art. 100 pkt. 2 wymienionej ustawy „Rzeczoznawca ma prawo do wydawania ocen i opinii na rzecz organów ochrony zabytków, organów wymiaru sprawiedliwości, prokuratury, policji, organów kontroli skarbowej, Najwyższej Izby Kontroli oraz Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad”. Zgodnie z wymienioną Ustawą Art. 101 pkt 1., Minister Kultury wydał rozporządzenie 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców w zakresie opieki nad zabytkami, w tym również w zakresie zabytków techniki. W wymienionym rozporządzeniu Minister określił dziedziny, w których ustanawia się rzeczoznawców, tryb postępowania w sprawie nadania lub cofnięcia uprawnień rzeczoznawców, zakres ich praw i obowiązków oraz organizację obsługi rzeczoznawców.⁹ Wśród określonych dziedzin w §1 wymienionego rozporządzenia w pkt. 11 wymienia się zabytki techniki, a w pkt. 13 zabezpieczenie techniczne zabytków.

Przy podejmowaniu decyzji o wnioskowanie w sprawie wpisu do rejestru zabytków lub do ewidencji niezwykle pomocne są kryteria. Traktując zabytki techniki jako dobro kultury (a takimi one są), wyróżnia się następujące zasadnicze kryteria oceny ich wartości zabytkowej:

- kryterium postępu technicznego – stosuje się do obiektów, w których, w określonym kontekście historycznym (tj. w dawnych warunkach, miejscu i czasie) zastosowano unikatowe rozwiązania konstrukcyjne i technologiczne. Ta unikatowość może odnosić się zarówno do całego obiektu, jak i do jego poszczególnych elementów. Obiekty takie zasługują na miano „dokumentów rozwoju technicznego“. Dokumentami rozwoju technicznego

- będą także obiekty, w których dzięki modernizacji osiągnięto większą wydajność pracy, mierzoną zmniejszeniem zużycia energii, surowców lub czasu pracy;
- kryterium metrykalne – uwzględnia czas powstania obiektu i jego późniejsze dzieje oraz dane dotyczące twórcy, inwestora lub producenta;
 - kryterium stopnia zachowania substancji oryginalnej w zabytkach techniki, odnoszące się do:
 - a) obiektów nie zmienionych od chwili powstania, zarówno co do zabudowy jak i wyposażenia (noszą one miano wzorca z danej epoki);
 - b) obiektów zmodernizowanych, w których zachowało się pełne wyposażenie techniczne;
 - c) obiektów z częściowo zachowanym wyposażeniem technicznym;
 - d) obiektów bez wyposażenia technicznego;
 - kryterium rzadkości występowania obiektu w skali światowej, krajowej, regionalnej i środowiskowej;
 - kryterium położenia obiektu, wynika z tego np. celowość jego ochrony in situ, możliwość wznowienia w pewnym zakresie procesów technologicznych lub adaptacji obiektu do innych np. usługowych czy rekreacyjnych funkcji;
 - kryterium wartości historycznej i artystycznej.

Powyższe kryteria sprecyzował W. Frodl w swojej pracy z 1966 r.¹⁰

Uwzględnia się kryterium wartości historycznej, wartość naukową i emocjonalną. Przez wartość naukową rozumie się, że zabytki, są dokumentem rozwoju techniki lub technologii, stanowią one dokument pracy człowieka jako przedmiot wielodyscyplinarnych badań nad rozwojem techniki, kultury materialnej i warunków bytowych mas pracujących. Przez wartość emocjonalną rozumie się nie tylko wartości wynikające z dawności, lecz również z emocjonalnego stosunku do historii industrializacji, zwłaszcza w okresach najnowszych. Przez kryterium wartości artystycznej rozumie się jakość statystyczną i oddziaływanie na sztukę, łącznie z kryteriami „artyzmu technicznego“, tzn. doskonałości technicznej i produkcyjnej w okresie funkcjonowania zabytku. W dotychczas istniejących aktach prawnych brakuje jednoznacznych ustaleń związanych z zachowaniem i przechowywaniem zabytków techniki, co wiąże się z zagadnieniami finansowo ekonomicznymi oraz ze sprawą konserwacji i restauracji tych zabytków, tak, aby troska o nie nie zakończyła się jedynie na ich zewidencjonowaniu, gdyż nawet najlepiej opracowany dokument opisowy nie zastąpi autentycznego zabytku, którego ekspresja może i powinna wpływać na dalszy rozwój postępu technicznego, jak również wpływać na wzrost satysfakcji z osiągniętych dokonań. W tym zakresie szczególną rolę spełniają zakładowe i branżowe muzea, jako najbliższe związane z załogami pracy, oddziałując psychologicznie i socjologicznie na pomyślny rozwój przedsiębiorstwa i branży. Środki finansowe przeznaczone na ich utworzenie i utrzymanie są minimalne w porównaniu do osiągniętych rezultatów¹¹. Ten fakt powinni zrozumieć wszyscy decydenci oraz

właściciele sprywatyzowanych przedsiębiorstw. Aktualnie działa w Polsce około 100 muzeów, których profil związany jest z dziedzictwem przemysłowym. Wykaz najbardziej atrakcyjnych placówek stanowi załącznik do niniejszego opracowania. Wśród tej liczby są 22 muzea dawnych technologii (np. hutnictwa, odlewnictwa, ceramiki, włókiennictwa, młynarstwa, papiernictwa, drogownictwa), 7 muzeów pożarnictwa, 5 muzeów morskich, 4 muzea kolejnictwa oraz mniejsze skanseny taboru kolejowego. Największym zainteresowaniem turystycznym cieszą się: Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce oraz Muzeum Techniki NOT w Warszawie wraz ze swoimi oddziałami, a także Sztolnie Walmińskie, Neolityczne Kopalnie Krzemienia w Krzemionkach Opatowskich i Muzeum Kolei Wąskotorowych w Sochaczewie. Atrakcyjnymi placówkami ze względu na ofertę turystyki przemysłowej są m.in.: Muzeum Historii Przemysłu w Opatówku k. Kalisza, Muzeum Produkcji Zapalek w Częstochowie, Muzeum Historii Kultury Materialnej im. prof. Jana Pazdura na terenie Wielkiego Pieca w Starachowicach, Sztolnia w Tarnowskich Górach, Skansen Górniczy w Zabrze, Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu. Chętnie odwiedzane są placówki gromadzące zbiory militariów: Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie i Poznaniu, Muzeum Lotnictwa Polskiego w Krakowie, Muzeum Marynarki Wojennej w Gdyni i szereg innych mniejszych placówek¹². Historia techniki i dziedzictwo przemysłowe pozwalają lepiej zrozumieć rozwój społeczno-gospodarczy i jego specyfikę. Dlatego też zabytki techniki coraz częściej stają się sferą zainteresowań turystów, pragnących poznać kontekst historyczny i uwarunkowania gospodarcze dziedzictwa kulturowego. Brak jednak skoordynowanych działań promujących turystykę industrialną przekłada się na niewielką ofertę turystyczną i zbyt ograniczone wykorzystanie turystyczne atrakcyjnych zabytków dziedzictwa przemysłowego.

Dlatego też Polski Komitet Ochrony Dziedzictwa Przemysłowego i Polskie Towarzystwo Historii Techniki, w wyniku zorganizowanego w Opatówku w dniach 1–2 grudnia 1999 r. seminarium pt. „Strategia Ochrony Dziedzictwa Przemysłowego“, przedłożyło Ministrowi Kultury wnioski w sprawie pilnego podjęcia przez Ministerstwo prac nad Strategią Ochrony Dziedzictwa Przemysłowego. We wniosku wskazano, że strategia powinna określić kierunki działań, organizację prac i zakres zadań, z jednoczesnym ustaleniem narzędzi prawnych, administracyjnych i finansowych. Opracowana pod kierunkiem Ministra Kultury Strategia z udziałem zainteresowanych organizacji społecznych powinna być przedstawiona do akceptacji polskiego Parlamentu jako obowiązująca Ustawa, aby Zabytki Dziedzictwa Przemysłowego i Techniki zostały zachowane dla przyszłych pokoleń. Jak dotychczas prace w tym zakresie prowadzone są bardzo wolno. Większą nadzieję budzą opracowywane w poszczególnych województwach plany rozwoju regionalnego; oby we wszystkich przypadkach uwzględniono w nich również programy rozwoju turystyki industrialnej, nakreś-

lających koncepcję stworzenia i promocji produktów turystycznych wykorzystujących walory zabytków techniki. W tych działaniach nie powinno również zabraknąć przedstawicieli poszczególnych terenowych Jednostek Organizacyjnych FSNT-NOT i zrzeszonych w Federacji stowarzyszeń naukowo technicznych.

Oprócz wymienionych placówek muzealnych, również w wielu innych muzeach miejskich, regionalnych i skansenach znajdują się działy o profilu związanym z dawną techniką i technologią¹³.

Przypisy

¹ Andrzej E. Paszkiewicz: *Projekt założeń Karty Ochrony Zabytków Techniki, Warszawa 30–31 marca 1987 r.* [w:] *Materiały na sesję Polskiego Towarzystwa Historii Techniki „Ochrona zabytków techniki w okresie modernizacji przemysłu”* s. 1.

² Sofokles: *Antygona*. Przekład L.H. Morstin. Warszawa 1953, s. 25–26.

³ A.E. Paszkiewicz: dz.cyt. s. 1–2.

⁴ J. Jasiuk: *Europejskie Muzea Techniki*. [w:] „Terminarzu Technika” 2005, s. 143.

⁵ „Terminarz Technika” 2004. Wydawnictwo Czasopism i Książek Technicznych SIGMA NOT Sp. z o.o. s. 16–17.

⁶ A.E. Paszkiewicz: *Międzynarodowy Komitet Ochrony Dziedzictwa Przemysłowego (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage)*. „Rocznik PTH III 2000/2001, s. 171–173.

⁷ *Koncepcja Promocji i Rozwoju Markowego Produktu Turystycznego w Obiektach Poprzemysłowych i Turystyki Industrialnej w Polsce. Opracowanie Polskiego Komitetu Ochrony Dziedzictwa Przemysłowego*, wykonane pod redakcją Juliana Kłodzkiego, na potrzeby Polskiej Organizacji Turystycznej. Warszawa 2004, s. 5–6.

⁸ Ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. „Dziennik Ustaw RP” z 17.09.2003 nr. 162 poz 1568.

⁹ Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 roku w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami. „Dziennik Ustaw RP” z 2.06.2004 r. nr 124 poz. 1302

¹⁰ W. Frodl: *Pojęcie i kryteria wartościowania zabytków*. Oddział Dokumentacji Zabytków „BMOZ” seria B, tom XIII, Warszawa 1966.

¹¹ A.E. Paszkiewicz: dz.cyt. s. 5.

¹² *Koncepcja Promocji i Rozwoju Markowego Produktu Turystycznego*, dz.cyt. s. 7.

¹³ *Koncepcja Promocji i Rozwoju Markowego Produktu Turystycznego*, zał. nr 2.

Andrzej E. Paszkiewicz
Warszawa

**ZAŁĄCZNIK: WYKAZ MUZEÓW I PLACÓWEK PARAMUZEALNYCH
O PROFILU ZWIĄZANYM Z DAWNĄ TECHNIKĄ I TECHNOLOGIĄ**

- Alwernia – Muzeum Pożarnictwa
Augustów – Muzeum Historii Kanału
Bedzin – Muzeum Zagłębia
Bęksia – Muzeum Młynarstwa Powietrznego
Białystok – Muzeum Wojska
Bielsko-Biała – Muzeum Dom Tkacza
Bielko-Biała – Muzeum Techniki i Włókiennictwa
Biłgoraj – Muzeum Rzemiosł Ludowych
Bochnia – Zabytkowa Kopalnia Soli
Bogdaniec – Muzeum Budownictwa
Bolesławiec – Muzeum Ceramiki
Bóbrka – Skansen Przemysłu Naftowego
Bydgoszcz – Muzeum Wojska
Bystrzyca Kłodzka – Muzeum Filumenistyczne
Chabówka – Skansen Taboru Kolejowego
Chełm – Podziemny Kredowy Labirynt
Chlewiska – Zabytkowa Huta Żelaza
Ciechanowiec – Muzeum Rolnictwa
Częstochowa – Muzeum Produkcji Zapalek
Częstochowa – Sztolnia
Dąbrowa Gómicza – Muzeum Szttygarka
Dęblin – Ośrodek Historii Węzła Kolejowego
Drzonów – Lubuskie Muzeum Wojskowe
Duszniki Zdrój – Muzeum Papiernictwa
Gdańsk – Centralne Muzeum Morskie
Gdańsk – Żuraw
Gdańsk – Muzeum Poczty i Telekomunikacji
Gdańsk – Kuźnia Wodna – Muzeum NOT
Gdynia – Muzeum Marynarki Wojennej
Gliwice – Muzeum Odlewnictwa Artystycznego
Głuszyca – Podziemny Kompleks Osówka
Górowo Iłowieckie – Muzeum Gazownictwa
Hel – Muzeum Rybołówstwa
Jaracz – Muzeum Młynarstwa Wiejskiego
Kamienna Góra – Muzeum Taktwa
Karpacz – Miejskie Muzeum Zabawek
Kielce – Muzeum Zabawkarstwa
Koło – Muzeum Technik Ceramicznych
Kołobrzeg – Muzeum Oręża Polskiego
Konstancin-Jeziorna – Muzeum Papiernictwa
Kotuń – Muzeum Pożarnictwa
Kowary – Sztolnie Kowary
Kraków – Centrum Sztuki i Techniki
Kraków – Muzeum Farmacji
Kraków – Muzeum Historii Fotografii
Kraków – Muzeum Inżynierii Miejskiej
Kraków – Muzeum Lotnictwa Polskiego
Krasnobród – Muzeum Wsi
Krosno – Muzeum Rzemiosła
Krzemionki Opatowskie – Rezerwat Neolityczny
Legnica – Muzeum Miedzi
Libusza – Muzeum Przemysłu Naftowego
Lidzbark – Muzeum Pożarnictwa
Lublin – Muzeum Wsi Lubelskiej
Lublin – Muzeum Zakładu Farmacji

- Łańcut – Muzeum Gorzelnictwa
Łódź – Muzeum Kinematografii
Łódź – Centralne Muzeum Włókiennictwa
Łódź – Rezydencja Księży Młyn
Maleniec – Zespół Walcowni i Gwoździarni
Mysłowice – Centralne Muzeum Pożarnictwa
Nowa Ruda – Podziemna Trasa w Kopalni
Nowa Słupia – Muzeum Starożytnego Hutnictwa
Nowy Tomysł – Muzeum Wikliniarstwa
Olkusz – Muzeum Pożarnictwa
Olszyny – Muzeum Maszyn Rolniczych
Opatówek – Muzeum Historii Przemysłu
Otrębusy – Muzeum Pojazdów Miki-ciuk
Paczków – Muzeum Gazownictwa
Piła – Muzeum Stanisława Staszica
Płociczno – Muzeum Kolei Wąskotorowej
Poznań – Muzeum Instrumentów Muzycznych
Poznań – Muzeum Uzbrojenia Cyta-dela
Poznań – Muzeum Przemysłu Metalowego
Poznań – Wielkopolskie Muzeum Wojskowe
Pruszków – Muzeum Starożytnego Hutnictwa
Przeworsk – Muzeum Pożarnictwa
Pszczyna – Muzeum Prasy Śląskiej
Radzinków – Muzeum Chleba
Rakoniewice – Muzeum Pożarnictwa
Rozewie – Muzeum Latarnictwa Morskiego
Rudy – Skansen Kolei Wąskotorowej
Rybnik – Kopalnia Ignacy
Sielpia – Muzeum Zagłębia Staropolskiego
Sitno – Wystawa Dziejów Rolnictwa
Sochaczew – Muzeum Kolei Wąskotorowej
Starachowice – Muzeum Historii Materialnej
Stara Kuźnica – Zabytkowa Kuźnia Wodna
Stara Wieś – Muzeum Pożarnictwa
Szczecin – Muzeum Morskie
Szczucin – Muzeum Drogownictwa
Szczyrzec – Browar Klasztorny
Szkłarska Poręba – Muzeum Energetyki
Szreniawa – Muzeum Narodowe Rolnictwa
Szydłowiec – Muzeum Instrumentów
Świnoujście – Muzeum Rybołówstwa
Tarnowskie Góry – Sztolnia Czarnego Pstrąga
Tarnowskie Góry – Kopalnia Rud Srebra
Tczew – Muzeum Wisły
Turek – Muzeum Rzemiosła Tkackiego
Ustroń – Muzeum Hutnictwa i Kuźnictwa
Walim – Muzeum Sztolni Walimskich
Wałbrzych – Muzeum Techniki i Przemysłu
Warszawa – Muzeum Drukarstwa
Warszawa – Muzeum Gazownictwa
Warszawa – Muzeum Kolejnictwa
Warszawa – Muzeum Miar GUM
Warszawa – Muzeum Przemysłu
Warszawa – Muzeum Techniki NOT
Warszawa – Muzeum Wojska Polskiego
Warszawa – Muzeum Rzemiosł Przemysłowych

Warszawa – Muzeum Ziemi PAN	Zabrze – Muzeum Górnictwa Węglowego
Wenecja – Muzeum Kolei Wąskotorowych	Zabrze – Skansen Górniczy Królowa Luiza
Wieliczka – Muzeum Żup Krakowskich	Zabrze – Skansen Podziemny GUIDO
Wieliczka – Kopalnia Soli	Zabrze – Muzeum Pojazdów Zabytkowych
Wojciechów – Muzeum Kowalstwa	Zamość – Muzeum Techniki Drogowej
Wrocław – Muzeum Militariów Arseniał	Ziębice – Muzeum Sprzętu Gospodarszego
Wrocław – Muzeum Poczty i Telekomunikacji	Złotoryja – Muzeum Złota
Wrocław – Muzeum Wojsk Inżynierskich	Złoty Stok – Kopalnia Złota

INŻYNIEROWIE I TECHNICY – TWÓRCAMI UZBROJENIA POLSKIEGO PAŃSTWA PODZIEMNEGO W LATACH 1939–1945. (KONFERENCJA – WARSZAWA, 2 LIPCA 2004 R.)

Z okazji 60. rocznicy wybuchu Powstania Warszawskiego w 1944 r. i 65. rocznicy rozpoczęcia II wojny światowej odbyła się Muzeum Techniki NOT w Warszawie konferencja okolicznościowa, zorganizowana przez Naczelną Organizację Techniczną, Muzeum Techniki i Polskie Towarzystwo Historii Techniki. Prace przygotowawcze prowadził zespół w składzie: mgr Włodzimierz Hauser (z-ca sekretarza generalnego NOT – przewodniczący), inż. Jerzy Jasiuk (dyrektor Muzeum Techniki), prof. Zdzisław Mikulski (prezes PTHHT), dr inż. Andrzej Paszkiewicz (przewodniczący Głównej Komisji FSNT NOT ds. Seniorów i Historii Ruchu Stowarzyszeniowego), gen. dyw. prof. Jerzy Modrzewski (Wojskowy Instytut Techniki Pancernejs i Samochodowej w Sulejówku) i Elżbieta Białek (FSNT NOT – sekretarz).

Otwarcia Konferencji dokonał dr inż. Wojciech Ratyński – prezes FSNT NOT, który podkreślił jej znaczenie dla upamiętnienia ogromu walki Narodu Polskiego o wolność oraz rolę Powstania Warszawskiego. Przypomniał udział polskiego środowiska technicznego w niezwykle trudnych warunkach konspiracyjnych, które starało się zaopatrzyć polską armię podziemną w techniczne środki walki, a także przygotować niezbędne podstawy techniczne planów odbudowy kraju po wojnie. Wymienił nazwiska wybitnych techników, zasłużonych w tym dziele, z prof. Stefanem Bryłą na czele.

Trzon Konferencji stanowiły 3 referaty. Pierwszy z nich *Polska myśl naukowo-techniczna w wojnie z Niemcami 1939–1945* wygłosił prof. Piotr Matusak